

**ОСОБЛИВОСТІ ТЕРМІНОСИСТЕМИ АГРАРНОГО ДИСКУРСУ
(В АСПЕКТІ ЗІСТАВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)**

ЖУКОВА Людмила Василівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ),
ЗАЙЦЕВА Марина Юріївна, студентка 1 курсу магістратури гуманітарно-педагогічного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ)

***Анотація.** У статті розглянуто поняття “наукового дискурсу” та підходи до визначення цього поняття. Узагальнено знання про особливості науково-технічної літератури. Зазначено науковців, що займалися різними аспектами вивчення аграрної терміносистеми, а також окреслено коло актуальних питань для досліджень. В межах аналізу особливостей аграрної термінології української і німецької мов зазначені шляхи збагачення цих терміносистем, приналежність термінів до семантичних полів і тематичних груп, розглянуто структурні особливості термінів, а також терміни-аббревіації.*

***Ключові слова:** науковий дискурс, науково-технічні тексти, аграрна галузь, терміносистема, термінологізація, структурно-семантичні відносини, тематична група*

У зв'язку з інтенсивним розвитком сфери аграрного виробництва не лише у країнах, що мають високий економічний статус, але й у тих, що виходять на світову арену, виникає необхідність дослідження мовного забезпечення цієї галузі. Функціонування особливих лексичних одиниць, що визначають тематичну спрямованість текстів і мовленнєвих актів, а саме, термінів, знаходилося в колі пильної уваги науковців вже протягом довгого часу. Проте, термінологія деяких галузей, зокрема аграрної, досі вимагає додаткового аналізу.

Тому **актуальність** даної роботи полягає у постійній взаємодії німецької і української мов, а також швидких темпах розвитку сфери сільського господарства і економіки АПК, новими реаліями, що супроводжують цей розвиток, та необхідністю найменування усіх цих метаморфоз.

Мета роботи – розглянути поняття “наукового дискурсу”, а зокрема, особливості дискурсу аграрної підмови; проаналізувати і систематизувати знання про аграрну термінологію української і німецької мов.

Одним з ключових понять сучасного мовознавства є поняття дискурсу, що відіграє визначальну роль у контексті антропоцентричного спрямування лінгвістичної науки. У першій половині ХХ ст. лінгвістика і основні напрямки її досліджень зосереджувались на вивченні мовної системи, проте вже з другої половини 60-их рр. увага мовознавців концентрується на продукт мовленнєвої діяльності, а саме – дискурс. Соціолінгвістичний феномен дискурсу має довгу історію розвитку, проте сам термін з'явився лише у 50-их рр. ХХ ст. і ввів його в використання Ю. Хабермас [5].

Незважаючи на час виникнення, поняття “дискурс” досі не має конкретного однозначного визначення. Тут можна виокремити декілька підходів: 1.

комунікативний (функціональний): дискурс як вербальне спілкування, або як бесіда; 2. структурно-синтаксичний: дискурс у вигляді фрагмента тексту, тобто утворення рівня вищого, ніж рівень речень; 3. структурно-стилістичний: дискурс як форма нетекстової організації розмовної мови; 4. соціально-прагматичний підхід: дискурс як текст, занурений в спілкування, або як “мова в мові”, але представлений у вигляді даності, яка має свої тексти [13, с. 33].

Окрім чітко не сформованого визначення поняття, його класифікація також представлена цілим рядом варіацій. Ми зупинимося на класифікації Н. Арутюнової: діловий (закони, постанови, військові накази); науковий (теоретичний текст і наукова термінологія); поетичний (мовлення поезії) [1].

Надалі, нас цікавитиме виключно науковий дискурс. Як структурний елемент професійного аспекту дискурсу, науковий дискурс характеризується істинністю, професійною спрямованістю, антропоцентризмом, замкненістю, мультидисциплінарністю, креативністю, непропорційністю розвитку окремих його частин, дидактизмом, мовною нормативністю, селективністю, стилістичною розшарованістю [6; 14, с. 7].

Щодо аграрного дискурсу, то він як і будь-який інший, що входить до науково-технічної сфери, має ряд особливостей. Щодо насиченості науково-технічного тексту термінами, зокрема такого, що функціонує в аграрній галузі, то варто зупинитися на цьому явищі детальніше. Об'єктом досліджень в українському мовознавстві ставали різні галузеві терміносистеми, які стосуються сучасного сільського господарства: ботанічна (І. Сабодаш, М. Фещенко, А. Капська), біологічна (Л. Симоненко), ветеринарна (М. Дмитрук), зоологічна (О. Карабута), геологічна (М. Годована), хімічна (Н. Цимбал), сільськогосподарського машинобудування (С. Стасевський) [15].

Збагачення лексичної системи галузі, зокрема термінологічними одиницями, відбувається двома шляхами: утворенням нових одиниць, і набуттям уже існуючими словами нових значень, коли слово в актах повторної номінації отримує інакший денотативно-сигніфікативний зміст [7].

Терміносистема АПК відзначається великою кількістю термінів, що дають дефініцію поняттям, пов'язаним з використанням землі, наприклад, “земля” (*das Land*), “родючість” (*die Fertilität*), “урожайність” (*die Ergiebigkeit*), “збір” (*das Einsammeln*), “ділянка” (*das Feldstück*) та ін. Вони позначають найбільш загальні поняття агроекономічної науки, що виникла задовго до її повноцінного становлення. Такі терміни – це модифікації первісного значення звичайних загальнонавжаних слів [7].

В мові сільського господарства і економіки АПК важливе місце займають терміни, що вдруге опиняються в терміносистемі, набуваючи актуалізації внаслідок зміни економічної, соціальної чи політичної ситуації. Реанімували термінологічний зміст автохтонні віддієслівні іменники “наділ” (*der Bodenanteil*), “розподіл” (*die Verteilung*), “перепродаж” (*der Weiterverkauf*), “викуп” (*der Rückkauf*), “продаж” (*die Absetzung*), “морє” (*der Schächer*) [7; 10]. Слід зазначити, що у новому термінологічному середовищі вони вживаються разом із уточнюючим словом – прикметником “земельний” (*Boden-*) або іменником “земля” (*das Land*), тому вони вже набули статусу термінологічних словосполучень, що зазвичай вживаються в сталому вигляді (“земельний наділ” (*der Bodenanteil*), “розподіл землі” (*die Bodenverteilung*)) [7; 10].

Чимало загальнонавжаних слів стали агроекономічними термінами, поєднавшись із залежним компонентом, напр.: “легалізація земельного кадастру” (*die Legalisierung des Bodenkatasters*), “паспортизація земель” (*die Führung von Schlagkarten*), “моніторинг земель”, “натуралізація дрібнотоварного

виробництва”, “фрагментація землекористування” [7; 10]. При цьому деякі з них зафіксовані у німецькомовних словниках, а інші – ні.

Семантика термінологічних одиниць також вимагає глибинного дослідження. На основі спільності змісту семантично організованої системи мовних одиниць утворюються семантичні поля термінів цієї галузі у двох мовах. Структура поля окреслює розуміння мови як системи підсистем, для яких характерні взаємодія і взаємопроникнення. Підсистемами поля є семантичні групи (СГ) – парадигматично пов’язані одиниці, об’єднані спільністю значення, незалежно від належності до різних частин мови [8, с. 9].

Розглянемо ЛСГ “Назви городніх культур”. Овочеві культури нашої держави належать до 14 родин, кожна з них має свої найменування. Наприклад, родина селерових має п’ять назв: “морква” (*die Mohre*), “петрушка” (*die Petersilie*), “пастернак” (*der Pastinak*), “селера” (*der Sellerie*), “кріп” (*der Dill*); родина спаржевих – одну: “спаржа” (*der Spargel*) [9, с. 9; 10].

Ботанічна класифікація назв городніх культур спричинила використання терміносполучень – як найточнішої моделі передачі змісту терміна. Родовидові ознаки мають вираження у прикметникових формах, а предметні ознаки терміна – у іменникових, тому найзагальніша структура терміносполучень – “іменник + прикметник”, що можуть залежно від ситуацій мовлення замінюватися на одночленні елементи: “капуста білоголова” (*der Weißkohl*), “капуста червоноголова” (*der Rotkohl*), “капуста пекінська” (*der Chinakohl*) – “капуста” (*der Kohl*); “цибуля-ріпка” (*die Hauszwiebel*), “цибуля-шалом” (*die Schalottenzwiebel*) – “цибуля” (*der Lauch, die Zwiebeln*) тощо [9, с. 10; 10]. При цьому, структура родовидових термінів німецької мови полягає здебільшого в поєднанні двох компонентів і утворенні складного слова, першим є уточнення, виражене прикметниковою формою, а другим – іменник, що виражає рід.

Наступним критерієм терміну можна виокремити тематичні групи (ТГ), до яких вони належать. На рівні семантики слова зміни в аспекті змісту словникових одиниць, що стосуються “Рослинництва”, проявляються найчастіше як процеси семантичної деривації, пов’язані з виникненням нових значень у вже наявних термінологічних номінацій. Нині відбувається розширення семантичної структури термінологічних одиниць окремих ТГ [4]. Так, цей процес характерний для лексем, що входять в склад підгрупи “Прийоми обробітку сільськогосподарських культур”, що входять до ТГ “Агротехніка”: “гідропоніка” – “1. Вирощування рослин без ґрунтів, на поживних штучних середовищах. 2. Таке середовище для вирощування рослин” [2, с. 203], пор. представлення цієї лексеми в тлумачних словниках радянського періоду: “гідропоніка” – “вирощування рослин без ґрунту, на поживних розчинах” [12, Т.1., с. 309].

Слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку української аграрної термінології трансформаційні зміни в плані змісту досліджуваних найменувань нерідко бувають пов’язані з виникненням в семантичній структурі ряду термінів окремих ЛСГ, що відносять їх до інших ТГ. Наприклад, за радянських часів термінологічна одиниця “монокультура” мала значення “*спец. Беззмінне вирощування протягом ряду років однієї сільськогосподарської культури на одній і тій же ділянці*” і входила в склад ЛСГ “Прийоми обробітку сільськогосподарських культур”, що входять до ТГ “Агротехніка”. У новітній період в семантичній структурі розглянутого терміна сформувалась нова ЛСГ: “*с.-г. Єдина сільськогосподарська культура, яку вирощують в господарстві*” [2, с. 555]. (пор.: “монокультура” – “вирощування однієї і тієї ж сільськогосподарської культури на одному й тому ж полі без

дотримання сівозміни”) [11, с. 321]. Нове значення термінологічної одиниці “монокультура” сприяє віднесенню лексеми до ТГ “Культурні рослини”.

На прикладі підмови сільськогосподарського машинобудування, розглянемо такий критерій термінологічних одиниць, як структура терміна. До слів, що належить виключно до цієї підмови відносяться такі термінологічні одиниці: *das Auslegermähwerk* – “косарний механізм на виносному кронштейні”; *der Pendelstreuwerk* – “маятниковий висівний механізм”; *der Fräswand* – “фрезерний механізм для розвантаження візків”; *der Greiferradschlepper* – “трактор з колесами зі шпорами” та ін. [3, с. 8].

Тобто, структура термінів аграрної галузі і, зокрема, підгалузі сільськогосподарського машинобудування представлена двома групами: моноксемними і багатоксемними термінами. У німецькій мові переважають моноксемні одиниці (більшість з них побудовані за моделлю: іменник + іменник), а українські терміни представлені словосполученнями [3, с. 11].

З урахуванням структурно-семантичних відносин між компонентами складних термінів всі терміни машинобудування поділяються на такі, між складовими частинами яких існують означальні (*Klinkenrad* – “храпове колесо”; *Kardanwelle* – “карданний вал”), копулятивні (*Hammerpresse* – “прес-молот”, *Ritzenwelle* – “вал-шестерня”) і означально-копулятивні зв'язки (*Gummi-Metall-Element* – “резино-металічна опора”) [3, с. 12].

Отже, дискурс науково-технічної літератури має ряд визначальних особливостей, які характеризують його тематичну спрямованість і детермінують функціональні риси. Серед них: істинність, наукова креативність, антропоцентризм, замкненість, мовна нормативність, чітка унормованість, а також висока термінологізація. Серед термінів в обох мовах наявний великий відсоток запозичень. Кожен термін можна розглядати з боку його приналежності до ЛСГ, ТГ, джерела виникнення, первинної чи вторинної номінації, моно- чи багатоксемності тощо. Саме з цієї причини уніфікація, виділення наукового терміна, використання діалектного матеріалу з урахуванням всіх потреб та вимог термінології – основні завдання термінології.

Список літератури

1. Арутюнова Н. Д. Истоки, проблемы и категории прагматики / Н. Д. Арутюнова // Новое в зарубежной лингвистике. Переводы. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16 : Лингвистическая прагматика. – С. 26–27.
2. Большой толковый словарь русского языка / под ред. С. А. Кузнецова. – СПб. : Норинт, 2001. – 1535 с.
3. Данилина Ю. С. Актуальные проблемы развития и современного состояния немецкой терминологии сельскохозяйственного машиностроения : автореф. дис. ... канд. фил. наук : 10.02.04 / Ю. С. Данилина. – Омск, 2011. – 24 с.
4. Данькова Т. Н. Изменения в содержании русских аграрных терминов на рубеже XX–XXI веков (на материале терминологии растениеводства) / Т. Н. Данькова // Известия ВГПУ, 2015. – С. 174–176.
5. Дискурс у комунікаційних системах : [Зб. наук. ст.] / відп. ред. С. П. Денисова. – К.: Вид-во Київ. міжнар. ун-ту, 2004. – 344 с.
6. Колеснікова І. А. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні параметри професійного дискурсу : автореф. дис. ... д-ра філ. наук : 10.02.15 / І. А. Колеснікова. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. – 33 с.
7. Кравченко Т. П. Термінологізована лексика у терміносистемі економіки АПК / Т. П. Кравченко // Розвиток українського села – основа аграрної реформи в Україні :

Матеріали Причорноморської регіональної науково-практичної конференції професорсько-викладацького складу, м. Миколаїв 24-26 квітня 2013 р. – Миколаїв : МНАУ, 2013. – С. 114–117.

8. Ляшук А. М. Семантична структура юридичних термінів української та англійської мов : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.02.17 / А. М. Ляшук. – К. : Київський нац. лінгвістичний ун-т, 2007. – 22 с.

9. Марченко Т. А. Лексико-семантичні та словотвірні особливості назв городніх культур української мови : автореф. дис. ... канд. філ. наук : 10.02.01 / Т. А. Марченко. – К. : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2008. – 24 с.

10. Немецко-русский сельскохозяйственный словарь. – М. : Русский язык, 1987. – 744 с.

11. Сельскохозяйственный энциклопедический словарь / под ред. В. К. Месяц. – М. : Сов. энцикл., 1989. – 655 с.

12. Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. – М. : Рус. яз., 1981–1984.

13. Хурматуллин А. К. Понятие дискурса в современной лингвистике / А. К. Хурматуллин // Ученые записки Казанского гос. у-та., Т. 151., кн. 6. Гуманитарные науки, 2009. – С. 31–37. – Бібліогр. : 10 назв.

14. Шевченко И. С. К определению понятия дискурса в исторической прагматике / И. С. Шевченко // Вісник ХДУ №435, Серія романо-германська філологія. – Х. : Харк. ун-т, 1999 – С. 150–153.

15. Ємельянова Є. С. Морфологічна адаптація галліцизмів у сучасній українській сільськогосподарській термінології [Електронний ресурс] / Є. С. Ємельянова. – С. 134–136. – Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/21043/82%20T1%20-%20Emelyanova.pdf?sequence=1>

References

1. Arutiunova N. D. Istoki, problemy i katehorii prahmatiki / N. D. Arutiunova // Novoe v zarubezhnoy linhvistike. Perevody. – М. : Prohress, 1985. – Vyp. 16 : Linhvisticheskaia prahmatika. – S. 26–27.

2. Bolshoi tolkovyi slovar russkoho yazyka / pod red. S. A. Kuznetsova. – SPb. : Norynt, 2001. – 1535 s.

3. Danilina Iu. S. Aktualnye problemy razvitiia i sovremennoho sostoiianiia nemetskoii terminologii selskokhoziaistvennoho mashynostroeniia : avto-ref. dis. ... kand. fil. nauk : 10.02.04 / Iu. S. Danilina. – Omsk, 2011. – 24 s.

4. Dankova T. N. Izmeneniia v sodержanii russkikh ahrarnykh terminov na rubezhe XX–XXI vekov (na materiale terminologii rastenievodstva) / T. N. Dankova // Izvestiia VHPU, 2015. – S. 174–176.

5. Diskurs u komunikatsiinykh systemakh : [Zb. nauk. st.] / vidp. red. S. P. Denysova. – K. : Vyd-vo Kyiv. mizhnar. un-tu, 2004. – 344 s.

6. Kolesnikova I. A. Linhvokohnityvni ta komunikatyvno-prahmatychni parametry profesiinoho dyskursu : avto-ref. dys. ... d-ra fil. nauk : 10.02.15 / I. A. Kolesnikova. – K. : Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka, 2009. – 33 s.

7. Kravchenko T. P. Terminologizovana leksyka u terminosystemi ekonomiky APK / T. P. Kravchenko // Rozvytok ukraïnskoho sela – osnova ahrarnoi reformy v Ukraini : Materialy Prychornomorskoii rehionalnoi naukovo-praktychnoi konferentsii profesorsko-vykladatskoho skladu, m. Mykolaiv 24-26 kvitnia 2013 r. – Mykolaiv : MNAU, 2013. – S. 114–117.

8. Liashuk A. M. Semantychna struktura yurydychnykh terminiv ukrainskoi ta anhliiskoi mov : avtoref. dys. ... kand. fil. nauk : 10.02.17 / A. M. Liashuk. – K. : Kyivskiy nats. linhvistychnyi un-t, 2007. – 22 s.
9. Marchenko T. A. Leksyko-semantychni ta slovotvirni osoblyvosti nazv horodnikh kultur ukrainskoi movy : avtoref. dys. ... kand. fil. nauk : 10.02.01 / T. A. Marchenko. – K. : Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova, 2008. – 24 s.
10. Nemetsko-russkii selskokhoziaistvennyi slovar. – M. : Russkii yazyk, 1987. – 744 s.
11. Selskokhoziaistvennyi entsyklopedicheskii slovar / pod red. V. K. Mesiats. – M. : Sov. entsykl., 1989. – 655 s.
12. Slovar russkoho yazyka : v 4 t. / pod red. A. P. Evhenevoi. – M. : Rus. yaz., 1981–1984.
13. Khurmatullin A. K. Poniatie diskursa v sovremennoi linhvistike / A. K. Khurmatullin // Uchenye zapiski Kazanskoho hos. u-ta., T. 151., kn. 6. Humanitarnye nauki, 2009. – S. 31–37. – Bibliohr. : 10 nazv.
14. Shevchenko I. S. K opredeleniiu poniatia diskursa v istoricheskoi prahmatike / I. S. Shevchenko // Visnyk KhDU №435, Serii romano-hermanska filolohiia. – Kh. : Khark. un-t, 1999 – S. 150–153.
15. Iemelianova Ie. S. Morfolohichna adaptatsiia hallitsyzmiv u suchasni ukrainskii silskohospodarskii terminolohii [Elektronnyi resurs] / Ie. S. Yemelianova. – S. 134–136. – Rezhym dostupu : <http://dspace.nbuv.gov.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/21043/82%20T1%20-%20Emelyanova.pdf?sequence=1>

Аннотация. В статье рассмотрено понятие “научного дискурса” и подходы к определению этого понятия. Обобщены знания об особенностях научно-технической литературы. Указаны ученые, которые занимались различными аспектами изучения аграрной терминосистемы, а также определен круг актуальных вопросов для исследований. В рамках анализа особенностей аграрной терминологии украинского и немецкого языков указаны пути обогащения этих терминосистем, принадлежность терминов к семантическим полям и тематическим группам, рассмотрены структурные особенности терминов, а также термины-аббревиации.

Ключевые слова: научный дискурс, научно-технические тексты, аграрная отрасль, терминосистема, терминологизация, структурно-семантические отношения, тематическая группа

Abstract. The article discusses the concept of “scientific discourse” and approaches to the definition of the term. The knowledge about the features of the scientific literature is generalized. The scientists engaged in the study of various aspects of agricultural terminology are noticed, and the range of important issues for research is outlined. Within the analysis of the agricultural terminology characteristics in Ukrainian and German the ways of these terminological systems’ enrichment are indicated, as well as belonging of the terms to semantic fields and thematic groups. The article examines structural features of terms and terminological abbreviations.

Due to the intensive development of agricultural production not only in countries with high economic status, but also in those coming on the world stage, there is a need to ensure linguistic research of this field. The functioning of specific lexical items, which define the thematic orientation of the texts and speech acts, namely, the terms, was in the circle of scientists’ attention for a long time. However, the terminology of some sectors, particularly agricultural, still requires further analysis.

The purpose of the article is to consider the concept of “scientific discourse”, and in particular, characteristic features of agrarian sublanguage discourse; analyze and systematize the knowledge about agricultural terminology in Ukrainian and German.

One of the key concepts of modern linguistics is the concept of discourse that plays a decisive role in the context of anthropocentric orientation of linguistic science. In modern linguistics, discourse is interpreted ambiguously. We can identify several approaches: communicative, structural and syntactic, stylistic and structural, social and pragmatic. Various researchers have also isolated a different typology of discourse. The most appropriate classification to our mind is that of N. Arutiunova: business; scientific; poetic.

Agrarian discourse is a part of the scientific discourse, so it is necessary to define its features. Scientific discourse is characterized by truth, professional orientation, anthropocentrism, isolation, multidisciplinary, creativity, disproportion of the development of its parts, didacticism, linguistic normativity, selectivity and stylistic layering.

A key feature of scientific texts is its saturation in special terms. They determine the specificity of the text, as well as its belonging to a particular area of knowledge.

In the language of agriculture and AIC an important role is played by the terms that are in the terminological system in second time, acquiring updating due to certain changes in economic, social or political situation. Not only Ukrainian, but also borrowed words can become terms. Many common words started to be terms being combined with dependent component that narrowed their meaning.

Keywords: *scientific discourse, scientific and technical texts, agricultural sector, terminological system, terminologization, structural and semantic relationships, thematic group*

УДК 81'373

SOME PROBLEMS OF TRANSLATION OF IDIOMS (LINGUO-CULTURAL ASPECT)

POLISHCHUK O.S., PhD in Linguistics, Master Teacher of the Department of English for Technical and Agrobiological Specialties, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Kyiv)

During the work with authentic fiction translator deals with many difficulties with idioms and their understanding and interpreting. Idioms do not appear during speech but always exist as stable phraseological expressions. Such expressions and phrases reflect the history of certain nation, its culture, traditions, customs and way of life [2].

There were written a lot of articles, books, researches about phraseology and idiomatic expressions but this branch of linguistics is still very interesting for linguists from all over the world. The fact that besides words there are thousands of verbal complexes which are unique linguistic phenomenon makes us to study it thoroughly.

Idioms interpretation is tough task to accomplish. Because of their semantic richness, figurativeness, laconism and brightness idioms play very important role in any language. Phraseological expressions and idioms are extensively used in speech, fiction and political literature. But the choice of certain idiom depends on the fact that translator have to recognize and understand its meaning, vividness and expressiveness. Since phraseological units are extensively used in all kinds of literature competent translator must not commit inaccuracies in translation of certain idiom. It is impossible to appreciate language at its true value, understand a joke, play on words and sometimes even the significance of the whole pronouncement.

This problem should be studied not only as the problem of fiction translation but as very important problem of general translation studies. Although the problem of phraseological units interpreting is not new and there were many researches (M.D. Horodnikova, A.V. Kunin, T.R. Levitskaja, A.N.Fiterman, A.I. Retsker and others)